

Саһыл, эһэ, киһи
(Саха остуоруйата)

Хаһан эрэ, бэрт былыр, эһэ кутуруктааҕа, саһыл бэрт өйдөөбө эбитэ үһү. Саһыл ас көрдөөн, аан дойдуну, сири-Сибири биир гына кэрийэ сылдьан, биир дойдуга, биир балыкка быһыттанар оҕонньору булар. Сарсыарда эрдэ эбит. Оҕонньор быһытыгар киирэрэ чугаһаабыт кэмэ буолбут.

Манныгы билэн, саһыл: "Бэйи мин кэтэһиим, оҕонньор киирэрэ буолуо. Кини кириитигэр өлбүт буолан суолугар туора сытыым. Баҕар, оччоҕо туох эмэ буоһа тахсаарай", - диэн, оҕонньорун киирэр-тахсар суолугар сытынан кэбиһэр. Бу сыттабына, оҕонньор сыарҕалаах көлөнөн бу танкынаан тийэн кэлэр. Саһыл охто сытарын көрөр да: "Оо, бу туох айыым-танарам дьолой, доҕоор", - диэн баран, саһылы сулбу тардан ылан, сыарҕатыгар урунан кэбиһэр.

Ол гынан оҕонньор үрээбэр киирэн, быһытын көрүнэн, сыалыһар бөбөнү иһитигэр хааланар тыһа иһиллэр. Саһыл мань истэ-истэ, оҕонньоро көрбөтүгэр уран өндөс гынан көрөн ылбыта: оҕонньоро балык бөбөнү иһитигэр хаалаан аххан эрэр эбит. "Оо абата эбит, оҕолор, итинтэн бири эмэни..." дии санаан, саһыл сытынан кэбиһэр. Оҕонньор сотору быһытыттан балыгын сүгэн тахсар. Урунар, кэлгинэр, саһылын ылан сахсыйан, эргим-ургум тутан көрөр. "Оо, аата оҕолор! Айыым-танарам биэрэр, дьоллуур да эбит!" – дии-дии сыарҕатыгар уран өтүүтүнэн туора иннинэрэн кэбиһэр. Иннигэр олоро түһэр да, ыллыы-ыллыы, сизллэрэн сэппэннэтэ турар.

Саһыл өндөс гынан өтүүтүн быһа кэрбиэн, босхолоно түһэр да, балыгын иһитин түөрэ охсон, сыанаанын олоччу сиргэ түһэрэр. Бэйэтэ эмиэ онно түһэн хаалар. Мань оҕонньор олох билбэт, олох кыһаммат даҕаны. Ырыата дуораһыйан, ыраатан хаалар. Дьэ саһыл:"Хор, доҕоор, бу дьолбун", - диэн биир улахан сыанаанын соһон ойуур диэки хаамар. Балыга ыарахана да сүрдээх. Аара ойуурга таһааран сиэн көбүрэтэр, тотор...

Оҕонньор барахсан дьизитигэр тийэн эмээхсинигэр этэр:

- Эмээхсиэн, дьэ дьол бөбө буолла. Биир саһыл барахсан суолбар кэлэн охтон биэрбит, ону ылан кэллим. Быһыпыттан буоллабына, биир үтүө сыанааны ыллым, чэ тахсан киллэр, сыарҕабыттан.

Эмээхсин, избэс-бааҕас гынан, тахсан оҕонньорун сыарҕатын көөртө, туох да суох. Арай өтүүтүн туох эрэ быһа кэрбээбит эрэ суола баар.

Төһөнөн киирэр:

- Хайа кыылы эпиккиний? Туох да суох. Хата, хаарыаннаах өтүүн быһа кэрбэммит, - ди-дии ытыыр.

Оџонньор тахсан көрөн баран, биир оннук аймана түһэр. Ол курдук олорон хаалаллар.

II

Саһыл ол курдук бултуйан сыһабаастаһа сылдыарын эһэ көрсө түһэр.

-Хайа, атаас, бу бултуйбутун баџас тоџо бэрдэй. Бэрис эрэ! – диэн көрдөһөр.

Ону саһыла:

- Хата, эн күүстээх-уохтаах киһи, ордук буолуон этэ буоллаџа дии. Эмиэ мин буолангын аһа суох сылдыаџын дуо? Ити мин биир туора харах оџонньор быһыттыыр ойбонугар кэтэһэн-кэтэһэн бу булуутуйдум, - диэн этэр.

- Хайдах эн онно бултаатын?

- Хайдах бултаабат буолуохпунуй? Эн курдук күүстээх, улахан хойуу кутуруктаах киһи элбэџи, улаханы таһаарыа этэ. Мин оџонньор ойбонугар кутурукпун уган турдахпына, бу балык кэлэн хапта. Ону нэһиилэ таһаардым. Эн курдук киһи улаханы да, үгүһү да таһаарыа этэ! – диир саһыла.

- Миигин онно сирдиэн, көрдөрүөн этэ дуо? – диэн эһэ ааттаһар.

- Булуугуттан бэрсизэн буоллар, сирдиэм да этэ, көрдөрүөм да этэ, - диир саһыл.

- Чэ, барыах, - дэсирэн, саһыл эһэни батыһыннаран биир түүн били оџонньор быһытыгар кэлэр.

- Чэ, ити баар ойбон. Оџонньор суох, утуйа сыттаџа. Кутуруккун ук, - диир.

Эһэ үрүмэтийбит ойбонно кэннинэн буолан, кутуругун төрдүгэр дылы уган, чохчойон олорор. Туох да биллибэт. Туох билиэй. Эһэ:

- Ычча буолла, кутуругум тонор ээ, - диир.

- Сангарба, хамнаама. Сангардаххына, хамнаатаххына, туох да кэлиэ суоџа. Олор-олор, кэлэллэрэ чугаһаатаџа буолуо, - диир саһыла.

Эһэ олорор, олор да олор буолар. Ол гынан уута тонгон, кутуруга хамнаабат гына хам тонгон хаалара буолар. Ыксыыр.

- Саһыл, дэ ыксаатым. Тоџо эрэ кытаанах, кутуругум хамнаабат буолла ээ, - диир эһэ.

Саһыла:

- Сангарба, хамнаама, тулуй. Оччоџо элбэх балык туппута буолуо. Чэ, үчүгэй, - диир.

Сарсыарда буолан барар, саһыл дьагдыайан барар, иннэ гынан итиннэ баран төкүнүйэр, онно баран төкүнүйэр. Уу тонгон, эһэ кутуругун саамай төрдүттэн ыла муус хам ылбыт. Эһэ ыксаан, көхсө тыаһыыр. Хамнаан көрөр, тардан көрөр да, төрүт хамнапат. Кутуруга тартарбат даџаны, хам ылларан олорор.

Саһыла ол аайы:

- Кытаат-кытаат, дьэ, элбэҕи туппут, - дии-дии тула эскириир.

Ону эһэ тарда сатыыр да кыайбат, ыарыыта сүрдээх, олох өлөөрү гынар. Саһыл көрөн, иннигэр-кэннигэр түһэн, төкүнүйэ-төкүнүйэ күлүү оностор.

- Дьэ көр, акаары буолбат буол. Тугу да оонньуулаах онорбот баарың. Эн кутуруккар туох инниэ үһү, акаары! Аны туора харах кэлэн эйигин оонньуугун онороро буолуо, - диэн дэлби үөбүн-үөбүн, күлэн-күлэн баран, саһыл ойуур диэки биирдэ ойон хаалар.

Эһэ хаалар. Ытыыр-сонuur, ыксаан: "Абыраан-абыраан!" – ддир. Онуоха биир кутуйах, биир лааскай тийэн кэлэллэр. Ону эһэ көрдөһөр:

- Кытаатың, хайдах эмэ арааран көрүң, өллүм дии, - диэн.

Кутуйахтаах лааскай иккиэн көмөлөөн быһа кэрбээн көрөллөр да: "Эһэ сыата бэрт. Олох тотон хааллыбыт", - диэн уурайан, сүүрэн хаалаллар.

Ол курдук эһэ ойбонно хам ылаттаран олордобуна, оҕонньор киирэн кэлэр. Аны ыттаах, өссө доҕордоох киирбит, түбэлтэтигэр. Олорор эһэни ыт дэлби үрэн ыксатар, онтон ким кэлэр да дэлби кырбыыр. Эһэ харанатыгар түһэн, кутуругун били кутуйахтаах лааскай быһа кэрбээбиттэринэн быһа тардынан нэһиилэ куотан, тэскилээн ойуурга сүүрэр. Кутуруга ойбонно хаалар.

III

Эһэ ити курдук саһыл албыныгар түбэхэн, абарыы бөҕөбө киирэ сылдыар. Кутуруга суох, өргө диэри ыарыыланан баран, нэһиилэ оһорунан аҕай сылдыар. Биир сыл буолан баран, эһэ ас көрдөөн кэрийэ сылдьан, саас саһылын көрсө түһэр:

- Дьэ, аата, көрдөбүм! Эн баара миигин албыннар киллэрэн, кутурукпун суох онортордун, туора харахтарга өлөттөрө сыспытын. Дьэ күнүктэһэн көрүүхпүт, - диэн эһэ саһылыгар түһэр.

Саһыл манна да санаа булбат буолуо баара дуо.

- Бэйи, эн, эһэ, алҕаһаатабын буолуо. Ол эйигин албыннаабыт кыһыл саныйахтаах этэ дии, өйдөн эрэ. Отгон мин буоллахпына, быһыым биирин иннигэр олох туспа киһибин. Ол эйигин албынаабыт киһини, хата, мин билэбин, кини, дьэ, бэрт албын киһи. Оннооҕор миигин ордук санаан аспын былдыаан турар, ону мин күүһүм кыайбат буолан хаала сылдыабын. Хата, биһиги, икки муннаахтар, сүбэлэһиэх. Мин сирдиим, - диир.

Эһэ:

- Ээ, кырдык, оннук этэ. Ол киһи, кырдык да, кыһыл сонноох этэ, эн буоллаххына хара сонноох эбикин. Кырдык, өйдүөтүм. Дьэ, оччоҕо, билэр буоллаххына, сирдээ, - диэбитигэр саһыл эһэни сирдиэх буолар.

- Уойан-тотон кэлиим, - диэн баран, баран хаалар, эһэ ыытар.

Сааһыары кыһын саһыл уойан-тотон кэлэр, эһэбэ этэр:

- Дьэ, эһээ! Мин бу кэллим, эйигин албынаабыт саһылы сиир буоллаххына, дьэ, сизэ,
- дии-дии иннигэр-кэннигэр сүүрэлиир.

Эһэ абара түһэр. Эскирэтэр да, сана арбабыттан тахсыбыт сордоох хаһан саһылы ситээччи буолуой. Саһыл эрийэ-буруйа үктүүрүн, токур-бокур хаамарын сырса сатаан кэбиһэр да сиппэт. Хас эмэ үрэх баһын бараан, түөрт тилэбэ элэйэн, ыксаан ыһытыты-ыһытыты, биир болбукталаах сири булан олорон хаалар. Саһылы куоттарар. Саһыл куотан хаалар.

Онон эһэ саһылга, урут иллээх бэйэтэ, үйэтин тохору өстөөх буолта үһү.